

(NE)ZAPOSLENOST I SOCIJALNA PRAVA U USLOVIMA EKONOMSKE KRIZE U SRBIJI¹

¹Ljubomir Mitrović, ²Slavka Mitrović

¹Pravni fakultet Priština, ²Poljoprivredni fakultet Priština

Rezime: U ovom radu autori najpre sagledavaju (ne)zaposlenost kao makroekonomski fenomen i njene pojavne oblike u Srbiji. U teoretskom kontekstu daje se kritički osvrt na povezanost ekonomije i socijalnih prava (ne)zaposlenih kod nas i ukazuje na ekonomsku (globalnu) krizu kao ozbiljan ograničavajući faktor za ostvarivanje socijalnih prava imajući u vidu pre svega, iskazivanje viška zaposlenih. Cilj rada je bio da se analiziraju mogućnosti da se održi postojeći nivo zaposlenosti. Posebno da se odrede aktivnosti za ostvarenje mera socijalne sigurnosti sinhronizovanom akcijom sindikata, poslodavaca i države, gde će svaki učesnik u dogovoru da podnese određeni teret, država da smanji javnu potrošnju, poslodavci da se uzdrže od olakog davanja otkaza i zaposleni da prihvate niže nadnice i odustanu od štrajka.

ključne reči: tržište radne snage (rada), zarade, (ne)zaposlenost, globalna ekonomska kriza, socijalna prava, bruto domaći proizvod, sindikat, poslodavac, država (vlada), preduzeća, mere socijalne sigurnosti, nacionalna služba za zapošljavanje.

UVOD

Nezaposlenost kao makroekonomski problem u Srbiji nije nov. Prelaz na tržišni koncept privređivanja i afirmacija tržišta rada u Srbiji učinili su povećanje nezaposlenosti, koja je kod nas i inače bila vrlo visoka. Problem nezaposlenosti postaje teži sa izbijanjem globalne ekonomske (finansijske) krize, mada su predviđanja bila da će srpska privreda i društvo biti "zaobideni". Očekuje se da će se trend rasta nezaposlenosti nastaviti i u narednom periodu, s obzirom da je došlo do pada ekonomske aktivnosti kao i zbog sporog i nedovoljnog priliva direktnih stranih investicija. Imajući u

---

¹ Stručni rad. *Primljeno u redakciju: 12.12.2011. Prihvaćeno za objavljivanje: 15.05.2012.*

vidu napred izneto, namera autora je da najpre sagledaju nezaposlenost kao ekonomski fenomen i njene pojavne oblike u Srbiji, zatim, povezanost ekonomije i socijalnih prava zaposlenih i nezaposlenih, dalje, da se sagledaju kakve posledice ima ekonomska kriza po zaposlene i nezaposlene i na kraju da sagledamo mere zaštite socijalnih prava od strane Vlade i Nacionalne službe za zapošljavanje kako bi se sprečilo smanjenje ukupnog fonda radnih mesta na nacionalnom nivou.

1. Nezaposlenost i njeni pojavnici

U tržišnim privredama tržište radne snage ne funkcioniše na isti način kao tržište prirodnih resursa i tržište kapitala. Naime, u najvećem broju slučajeva viša cena kapitala (sredstava za proizvodnju) dovodi do povećanja ponude, a niža cena dovodi do njihovog smanjenja. Isti je slučaj i sa ponudom prirodnih resursa.

Međutim, tržište radne snage je specifično robno tržište, jer se na njemu kupuje i prodaje roba "sui generis". Ona predstavlja složen splet ekonomskih, socijalnih, političkih i istorijskih faktora koji time tržištu radne snage daju poseban karakter i izgled. Znači, rezultat na tržištu radne snage nije rezultat "ponude i tražnje", odnosno "tržišta" u klasičnom smislu, već, pre svega, sporazum o ceni odgovarajuće kategorije rada postignut između radnika i poslodavca.

Za razliku od sredstava za proizvodnju i prirodnih resursa, koji spadaju u objektivne faktore proizvodnje, radna snaga, kao najvažniji činilac proizvodnje i samog procesa rada, predstavlja subjektivni faktor proizvodnje, koja pruža svoje usluge u obliku rada za određeno vremensko razdoblje. Specifičnost tržišta radne snage ilustruju i sledeće reči Paula Samuelsona: "Čovek je mnogo više nego što je roba. Ipak je tačno da ljudi iznajmljuju svoje usluge za cenu. Ova cena je stopa najamnine, i od svih cena daleko najvažnija. Za pretežnu većinu stanovništva, najamnina je jedina determinanta porodičnog dohodka"² Ono je daleko najvažnije tržište, i na njega otpada 4/5 (preko 80%) nacionalnog dohodka, ili približno ¾ nacionalnog proizvoda.³ Prema tome, visina dohodka bitno zavisi od visine nadnice, odnosno plate, i ona se uglavnom određuje nezavisno od odnosa ponude i tražnje za radnom snagom.

S obzirom na to da se na tržištu radne snage ništa ne prodaje i ne kupuje, nego se rad kao usluga radne snage iznajmljuje za određeno vreme, cena

---

² Paul Samuelson, *Ekonomija*, Savremena administracija, Beograd, 1969 str.583.

³ Lester C. Thurow, *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije*, Centar za kulturnu delatnost, Zagreb, 1987, str. 153.

rada (plata) se po pravilu ne određuje samo u zavisnosti od snage ponude i tražnje za radnom snagom. Ukoliko pođemo od idealne apstrakcije da postoji tržišna ravnoteža, odnosno da je ponuda za radnom snagom jednaka tražnji, to će značiti da nema nezaposlenosti i da bi u tom slučaju i cena rada (plata), bila determinisana samo dejstvom ponude i tražnje za radnom snagom. Ali, je samo teorijski slučaj jednakost tražnje i ponude radne snage, pri čemu je tražnja uvek manja, što ima za posledicu da uvek postoji izvestan broj nezaposlenih lica koja traže a ne mogu da nađu posao.

Iz iznetog možemo izvesti zaključak da nezaposlenost predstavlja razliku između ponude radne snage i tražnje za njom. Drugim rečima, nezaposlenost predstavlja višak ponude nad tražnjom za radnom snagom.

Shodno tržištu roba i usluga, kod tržišta radne snage treba, znači, očekivati da sa padom (plata) dođe do porasta tražnje za radnom snagom. Naime, rad u ovom slučaju postaje jeftiniji i mnogim bi se robnim proizvođačima isplatilo da zaposle nove radnike i da ostvare s njima dodatne profite. S druge strane, opadanje plata imalo bi uticaja na jedan broj lica koji nije fiksno vezan od radnog dohodka da prestane da traži posao i time bi se smanjila ponuda rada. Sa smanjenom ponudom rada, povećanom tražnjom radne snage došlo bi do smanjenja nezaposlenosti.

Međutim, na tržištu radne snage ovaj proces nije moguć. Naime, plate imaju silaznu krutost (rigidnost) koja predstavlja ključni problem u ekonomiji rada.⁴ Ukoliko su nadnice (plate) rigidne nadole i previsoke, doćiće do nezaposlenosti, kao i svako silazno kretanje tražnje za robama i uslugama izazvaće nezaposlenost. Rigidnost nadnica (plata) nadole je posledica suprostantavljanja zaposlenih radnika da im se nadnice ne smanjuju, jer bi u protivnom došlo do obaranja naviknutog, odnosno postignutog standarda života.

S druge strane, pad realnih plata i porasta nezaposlenosti dolazi kao posledica prirodnog priraštaja stanovništva i migracija stanovništva iz sela u gradove i iz poljoprivrede u druge grane, odnosno delatnosti. Isto tako, pad nacionalnog dohodka, nedovoljna akumulacija, što je i naš slučaj, izaziva kako pad realnih plata, tako i porast nezaposlenosti.

---

⁴ Koliko je tržište rada, a posebno kretanje nadnica u ekonomskoj teoriji složeno ilustruju i sledeće reči C. Lestera: "Kako stvari sada stoje, tržište rada je Sargaško more ekonomista – odlagalište gde se skupljaju olupine brojnih ekonomskih brodoloma ne utičući na aktivne struje mišljenja". Izvor: Lester C., *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije* (prevod), Cenatr za kulturnu delatnost, Zagreb, 1987, str.136.

Kako društveni proizvod jedne zemlje zavisi pre svega od zaposlenosti, odnosno od proizvodne snage rada, onda će plate direktno uticati na smanjenje zaposlenosti, smanjenje proizvodne snage rada i akumulacije, smanjenje vrednosti društvenog proizvoda, devalviranje vrednosti nacionalnog rada i povećanje nezaposlenosti. Računice koje pokazuju da je u srpskoj privredi, a naročito u industriji zabeležen visoki pad proizvodnje. Naime, dok je kod svih deset zemalja u tranziciji članice EU odavno prevaziđen nivo BDP-a iz daleke 1989. godine, dotle Srbija je u 2008 godini ostvarila svega 80% BDP-a iz daleke 1989. godine. Tranzicioni pad industrijske (vukuće) proizvodnje je bio još drastičniji, tako da je ona 2008 godine dostigla samo polovinu proizvodnje iz 1989. godine. Prosečna stopa rasta BDP-a u Srbiji u periodu od 2000 do 2008. godine iznosila 5,4% dok je stopa rasta industrijske proizvodnje bila oko 2%. Otuda je i veliko smanjenje učešća industrije u BDP-u, sa 44,5% u 1989 na svega 17,4% u 2008. godini. Treba istaći da se u visoko razvijenim zemljama za isti period učešće industrije u BDP-u kretalo oko 30% (u Češkoj oko 40%, a u Kini oko 50%).

Tržište radne snage u našoj privredi (i uopšte u razvijenim tržišnim privredama) nije moglo funkcionisati kao tržište roba i tržište kapitala, ne samo kao posledica sistemske prirode, već iz razloga što je ono nesavršeno. Naime, u zemljama sa razvijenom tržišnom privredom tržište rada je segmentirano tržište. "Pod segmentiranjem tržišta rada podrazumevamo njegovu podelu na posebne delove između kojih postoje teške prepreke za slobodno selenje radne snage".⁵ Zato i ne dolazi do ujednačavanja plata za istu vrstu rada.

Segmentirano tržište se može poistovetiti sa nizom nepovezanih ostrva, gde svako prelivanje s jednog na drugi troši vreme i novac, pa zbog toga preduzetnici i radnici odmeravaju dobitke i gubitke u takvoj situaciji. Ravnoteža na tržištu rada na makro nivou se može izvesti samo iz ovakve mikro osnove.

Osim toga, poznato je da je pokretljivost rada veoma mala, što znači da se radnici vrlo nerado odlučuju da menjaju posao i u slučaju da raspolažu sa svim relativnim informacijama i da mogu da nađu bolje zaposlenje u odnosu na postojeće. Brojni su razlozi za ovakvo ponašanje radnika. Nedostatak stanova predstavlja realnu prepreku za promenu zaposlenja kada je to podrazumevalo preseljenje u neko drugo mesto boravka. Kao drugi razlog može se navesti sigurnost zaposlenja. Radnici visoko vrednuju sigurnost zaposlenja i najčešće su nespremni da prihvate neizvesnost i da snose rizik eventualnog gubitka posla. Osim toga, radnici, ukoliko duže provode u preduzeću, posebno se nagrađuju.

---

⁵ Mirosljub Labus, Osnovi ekonomije, Pravni fakultet, Beograd, 2006, str.453

Poznata je činjenica da tržište radne snage funkcioniše veoma sporo. Naime, na promene u platama radnici i ne reaguju pošto su često veći troškovi promene poslova nego efekti većih novih plata. Isto tako, preorijentacija radnika sa jednog na drugi posao iziskuje puno vremena i novca zbog dopunskog obrazovanja, odnosno prekvalifikacije. Postoje i drugi razlozi ali je potrebno istaći da su to samo dopunski uzroci, koji su još više povećali već formirane deformacije na tržištu radne snage. Treba naglasiti da nezaposlenost kao makroekonomska pojava predstavlja, bez sumnje, jedan od najozbiljnijih problema sa kojima se suočila naša zemlja unazad nekoliko godina. Naime, dugotrajne posledice dužničke krize, rata, ekonomske sankcije Ujedinjenih nacija i sada svetska ekonomska (finansijska) kriza, kao najvažnija vansistemska ograničenja, značajno su doprineli da se formira visoki nivo nezaposlenosti. Za razliku od sportske i kulturne saradnje, koja će brzo preboleti vreme sankcija, nezaposlenost, zajedno sa kriminalom, bolesti i "sivom ekonomijom" će još zadugo ostati pratilac srpskog društva. Pored nezaposlenosti kao opšte makroekonomske pojave, i nezaposlenost kao mikroekonomska pojava deluje i u uslovima kada nema nepovoljnih ekonomskih šokova.⁶ Naime, nedovoljne su investicije u postojećim preduzećima i za otvaranje novih radnih mesta, nema konkurencije između zaposlenih i nezaposlenih lica. Smanjena sigurnost zaposlenja je žrtva koju valja podneti za veću efikasnost privređivanja. Činjenica je da su na tržištu rada načinjeni značajni pomaci u pravcu izmeštanja socijalne funkcije iz preduzeća i njenog prebacivanja na državu, što je odlika tržišne privrede.

Naravno, oslobađanje od viškova zaposlenih ne treba shvatiti kao jednokratani čin, kampanju koja će dovesti do enormnog povećanja nezaposlenosti. Reč je, dakle, o procesu koji treba dinamizirati u skladu sa materijalnim mogućnostima države da interveniše u sferi zaštite od nezaposlenosti. Isto tako, nezaposleni moraju biti stimulisani da traže zaposlenje i prihvate raspoloživi posao, odnosno iskoriste mogućnosti koje vode zapošljavanju.

Činjenica je da tražnju za radnom snagom određuje zaposlenost. Ovo iz razloga što je ponuda radne snage (lica koja traže zaposlenje) gotovo uvek

---

⁶ Tako, Srbija je 2001. godine imala 861.100 nezaposlena lica, a 2005. godine 895.697 (bez Kosova i Metohije) što predstavlja povećanje za 34.597 nezaposlenih. Treba istaći da je u 2008. godini došlo do smanjenja broja nezaposlenih, tako da je ukupan broj nezaposlenih iste godine iznosio 727.621 lica, što je za 168.076 lica odnosno 19,8% manje u odnosu na 2005. godinu. Porast nezaposlenih uključuje manji deo onih koji su izgubili posao, a većim delom priliv mladih koji su završili školovanje.

veća⁷ od tražnje, tako da uvek postoji neki vid nezaposlenosti. To znači da i u uslovima pune zaposlenosti⁸ postoji određena nezaposlenost.⁹ Puna zaposlenost u tržišnim uslovima privređivanja sadrži određeni stepen frikcionu nezaposlenosti. Ova vrsta nezaposlenosti predstavlja dobrovoljnu nezaposlenost koja nastaje i postoji prilikom prelaza s jednog na drugi posao ili traženja zaposlenja.

Ilustracije radi, to znači da ukoliko je radnik zaposlen u Beogradskoj "Lasti" napustio posao i za tri nedelje očekuje da radi u "Kosmet-prevozu" u Kosovskoj Mitrovici, on je praktično tri nedelje nezaposlen. Ovakav oblik nezaposlenosti, koja se javlja između napuštenog radnog mesta i ponovnog zasnivanja radnog mesta u drugom preduzeću naziva se frikciona nezaposlenost.

Pored frikcionu nezaposlenosti, u okviru dobrovoljne nezaposlenosti spada i nezaposlenost "tražnja". Za razliku od frikcionu nezaposlenosti koja se odnosi na prelaz s jednog na drugi posao, ne ulazeći u motiv prelaska nezaposlenosti "tražnja" je takav oblik nezaposlenosti koji nastaje prilikom tražnje novog uspešnijeg, najbolje plaćenog posla. Vreme dok se najbolji posao traži je vreme voljne nezaposlenosti.

Dobrovoljnu ili voljnu nezaposlenost definisao je Phelps (1970). Naime, on je pošao od stava da najamnine, nadnice, određuju preduzeća, služeći se principom da veća nadnica – stvara mogućnost za veći i brži priliv radne snage.

Imajući u vidu da sva preduzeća nemaju istu tražnju za radnom snagom i, stim u vezi, u nivou ponuđenih nadnica jedan broj radnika koji traži bolje radno mesto neće prihvatiti prvo ponuđeno, već će provesti deo u informisanju i vrednovanju ovih razlika pre nego što prihvate novi posao. Za to vreme oni su, po pretpostavci, nezaposleni.

Tako, "očekivana disperzija nadnica neizbežno dovodi do nezaposlenosti.¹⁰Inače, nivo zaposlenosti po ovoj teoriji zavisiće od:

---

⁷ Izuzeci od ovog pravila su mogući. Tako je sredinom šestdesetih godina u većini razvijenih kapitalističkih zemalja ostvarena "veća zaposlenost od pune". Naime, poznato je da je istih godina, kao i početkom sedamdesetih godina ostvarena visoka migracija radnika, posebno u zapadnoevropske zemlje. Tako je u Francuskoj bilo preko 3 miliona stranih radnika, u Nemačkoj oko 800 hiljada, a u Velikoj Britaniji 1,5 miliona, 200 hiljada u Belgiji, 100 hiljada u Holandiji i preko 200 hiljada u Švedskoj.

⁸ Pod punom zaposlenošću podrazumevamo stanje u kome nema viška radnog vremena, odnosno radne snage koja bi bila ponuđena na tržištu radne snage.

⁹ Smatra se da puna zaposlenost u savremenim tržišnim privredama može da sadrži nezaposlenost u rasponu 3-5%.

(Ne) zaposlenost i socijalna prava u uslovima
ekonomske krize u Srbiji

- kvaliteta informacija o slobodnim radnim mestima – niži kvalitet informisanja znači i duži period traženja, a time i višu nezaposlenost i
- od odnosa između socijalne pomoći nezaposlenima i zarada.

Tako, što je viši odnos socijalna pomoć zarada (odnos zamene) i troškovi traženja posla će biti niži, a broj onih koji traže posao veći. Do povećanja broja zainteresovanih za novi posao (kao posledica rasta pomoći) dolazi po dva osnova: prvo, manji broj ljudi je spreman da odmah prihvati prvi ponuđeni posao, i drugo, jedan broj radnika, nezadovoljnih postojećim poslom, napušta radna mesta da bi tražili druga, bolja. Na taj način povećava se gep između onih koji su spremni da odmah prihvate posao i radne snage, koja predstavlja ukupan broj lica koja traže posao. Visoke naknade za nezaposlenost, s druge strane, povećavaju i broj onih koji traže posao, tako da se gep dodatno proširuje. To znači da relativno visoke kompenzacije nezaposlenim (u odnosu na zarade) povećavaju prirodnu stopu nezaposlenosti i to po dva osnova: smanjivanjem ponude rada i privlačenjem novih lica na tržište radne snage.¹¹

Nasuprot voljnoj (dobrovoljnoj) nezaposlenosti kao rezultatu tražnje za boljim radnim mestom, nedobrovoljna nezaposlenost nastaje kada je količina ponuđenog radnog vremena radnika veća od količine traženog radnog vremena koju zahtevaju poslodavci pri nekoj datoj visini nadnice. Drugim rečima, nedobrovoljna nezaposlenost nastaje kada nema dovoljno zaposlenja za sve one koji ga traže, jer postoji višak ponude radnog vremena, odnosno radne snage.

Nedobrovoljnu nezaposlenost možemo poistovetiti sa otvorenom nezaposlenošću, mada je pojam otvorene nezaposlenosti uži. Naime, svaka nacionalna ekonomija, pored toga što ima problem otvorene nezaposlenosti, može se sresti i sa prikrivenom nezaposlenošću. Prikrivena nezaposlenost može se manifestovati u vidu tzv. obeshrabrenih radnika, koji je, inače, prisutan u tržišnim privredama za vreme recesije. Radi se o licima (radnicima) koji posle uzaludnih nastojanja da nađu posao gube svaku nadu i prestaju aktivno da ga traže. Na taj način oni "ispadaju" iz radne snage i iz evidencije tržišta rada. Isto tako, prikrivena nezaposlenost može se javiti kao posledica društveno-ekonomskih reformi. Naime, u zemljama Istočne Evrope nezaposlenost većih razmera došla je

---

¹⁰ Phelps, E. S.: Money-wage dynamisc and labour market equilibrium u Phelps et al (eds.): Microeconomic Foundations of E ployment And inflation Theory, W.W Norton, New York. 1970. Preuzeto iz: Predrag Jovanović, Uloga države u savremenoj privredi, Ekonomski institut, Beograd, 1992, str. 82.

¹¹ Predrag Jovanović, Uloga države u savremenoj privredi, Ekonomski institut, Beograd, 1992, str.82-83.

Ljubomir Mitrović, Slavka Mitrović

do izražaja nakon otvaranja procesa privrednih i društvenih reformi. Poznato je da u uslovima centralno – planskog privređivanja praktično sva raspoloživa ponuda rada bila apsorbovana formalnim zapošljavanjem, koje često nije bilo u skladu sa ekonomskim kriterijumima i stvarnim potrebama proizvodnje. Zato se danas u uslovima privrednih i državnih reformi bivše socijalističke zemlje susreću sa problemom prekobrojnih radnika (prikrivena nezaposlenost).

Treba istaći da je prisustvo prekobrojnih radnika nespojivo sa funkcionisanjem preduzeća na tržišnim osnovama, budući da viškovi zaposlenih predstavljaju trošak za preduzeće i umanjuju mu konkurentnost na domaćem i stranom tržištu.

Činjenica je da "bilo da je trajna ili povremena, da se pogoršava ili ne, nezaposlenost je nesumnjivo velika nesreća i uvek je to bila.¹² Stoga se i postavlja pitanje kako smanjiti nezaposlenost i stvoriti uslove za punu zaposlenost.

Problem nezaposlenosti mora se rešavati paralelnim delovanjem u dva pravca: da se stvori pritisak na nezaposlene da traže posao i da se stvore mogućnosti za rad aktivnim merama tržišta rada. Drugim rečima to znači: a) da se lica bez posla osposobe za rad u novim propulzivnim granama putem prekvalifikacije i obuke i b) da država stvori novu tražnju za radnom snagom (podsticanjem zapošljavanja u malim preduzećima, javnim radovima itd.). I najzad, najvažnija zaštita od trajne masovne nezaposlenosti svakako jeste privredni rast. Naime, jedino pravo rešenje problema zaposlenosti je ono zasnovano na privrednom rastu, koje ne insistira isključivo na socijalnoj dimenziji nezaposlenih radnika, već prvenstveno na stvaranju tržišnog ambijenta preko kojeg će se postići pokretanje investicionih ciklusa i podizanje produktivnosti rada. Dakle, cilj mora biti ponovni uzlet privrede, a sa privrednim rastom otvoriće se mogućnosti za više radnih mesta. Naravno, u postizanju ovog cilja treba koristiti harmoničnu strategiju rasta umesto strategije forsiranog rasta svojstvene bivšim socijalističkim zemljama. Što se toče naše zemlje, mogućnosti privrednog rasta su posebno značajne kod uslužnog sektora koji, kao što je poznato, uglavnom zapošljava radnu snagu. Posebno postoje mogućnosti kod privatnog sektora budući da će svoj puni razvoj imati u narednom periodu, što će imati za posledicu da se uposli znatan deo radnika koji je morao da ode zbog "velike operacije" i sada ekonomske krize, kao i prijem novih radnosposobnih lica.

---

¹² Jozef Šumpeter, Kapitalizam, socijalizam i demokratija, Kultura, Beograd, 1960, str. 111

2. Interakcija ekonomije i socijalnih prava

Između stanja ekonomije i socijalnih prava kao i položaj zaposlenih i nezaposlenih postoji interakcija. Tu međuzavisnost možemo posmatrati kako u granicama jedne nacionalne ekonomije, tako i na nivou globalne ekonomije. Opšte je poznata stvar da ukoliko je ekonomska snaga jedne zemlje veća to sve su pretpostavke da će ona uticati pozitivnije na socijalna prava i obratno ukoliko je ekonomija jedne zemlje takva da je ekonomski rast i razvoj neznatan (kao posledica ekonomske krize), to i efekti uticaja ekonomije na socijalna prava (položaj zaposlenih) biće negativni (manji). Ovakvu konstataciju potvrđujemo velikim privrednim rastom koji je ostvaren u gotovo svim zemljama u drugoj polovini XX veka kao i na početku tréeg milenijuma. Visoki privredni rast omogućio je da se poveća životni standard zaposlenih. Došlo je poboljšanja položaja zaposlenih, bolji uslovi rada, veća sindikalna prava i slobode. Isto tako, ekonomski rast na svetskom nivou je omogućio da problem siromaštva, unazad dve decenije najviše smanjio. Naime, ekonomski rast i razvoj u ovom periodu su najviše ostvarile, Kina, Indija i još neke azijske zemlje, čime je omogućeno da se smanji u apsolutnom odnosu broj ljudi koji žive u uslovima siromaštva.

Činjenica je da nizak ekonomski rast izaziva porast nezaposlenosti i siromaštva. Naime, između nezaposlenosti i siromaštva postoji interakcija. Nezaposlenost prema A. Senu ima tri različita aspekta, a što se može reći i za zaposlenost. Oni se tiču proizvodnje dohodka i priznanja koje je povezano sa radom. Prva dva aspekta su ekonomskog karaktera, dok se treći može označiti kao psihološki.¹³ S obzirom da nezaposleni ne stvaraju vrednost niti višak vrednosti, to znači da su i lišeni prihoda od rada i opterećeni osećanjem lične beskorisnosti.

Iako je siromaštvo u korelaciji sa niskim ili nikakvim primanjima, ipak treba istaći da nezaposleni nisu po definiciji siromašni. Istina je da nezaposleni nemaju prihode od rada, ali mogu imati druga primanja i to: ako su vlasnici akcija u nekom preduzeću mogu imati dividendu (prihod od akcija), kamatu ukoliko su svoj novčani kapital dali u banku, rentu ukoliko su dali na korišćenje zemlju, kuću ili poslovni prostor. Takođe nezaposleni mogu imati prihode i materijalnu pomoć od članova svoje porodice (očeve ili majčine penzije). Nema sumnje da ovi prihodi u našoj zemlji nemaju veliki značaj, tako da se može slobodno reći da se u Srbiji nezaposlenost i siromaštvo gotovo preklapaju. Siromaštvo pogađa i one koji rade kao i penzionere s obzirom da nezaposleni ovim članovima čine

---

¹³ Amartya Sen: Resources, Values and Development, Basil Blackwell, Oxford, 1984, str.242-247.

još veći teret kao i da ne mogu da imaju siguran oslonac, jer su im primanja i penzije uglavnom nedovoljne i za najosnovnije potrebstine.

U Srbiji gotovo da se ništa krupno nije desilo po pitanju upošljavanja nezaposlnih kao i onih koji su postali višak radne snage kao posledica tranzicije i prirodnih reformi. Problem je postao još teži izbijanjem svetske ekonomske (finansijske) krize. Naime, negativni efekti svetske krize su već prisutni. Tako dovoljno je samo pomenuti da su donacije presušile, da nove investicije sporo ili nedovoljno pristižu za veliki posao koji treba da se obavi. Na ovo treba dodati javni dug Srbije od 12, 68 milijardi evra što je 39,7% BDP, tako da je Srbija zadužena u iznosu koji pokriva 44% BDP i da ima prostora za još 30 milijardi dinara bilo kakvog novog kredita. Pored toga, neophodno je u cilju postizanja efikasnosti privređivanja državnih privrednih subjekata otpustiti znatan broj zaposlenih. Problem se ovde ne zaustavlja s obzirom da ovi zaposleni imaju svoje porodice, tako da će doći do socijalnih problema za još lica. Doda li se pak ovome činjenica, da danas u Srbiji živi preko 1.300.000 lica ispod socijalne granice izdržljivosti, to problem postaje još teži. Dakle, ekonomska kriza ostavlja negativne posledice u svim oblastima društvenog života, pa i u oblasti socijalnih prava. Zapravo, aktuelna globalna ekonomska kriza jasno je potvrdila, da su njene posledice puno veće nego što se mogu postići pozitivni efekti u uslovima ekonomskog rasta i celokupnog ekonomskog boljitka. Drugim rečima, ekonomska kriza ima veliki uticaj na socijalna prava i položaj zaposlenih i nezaposlenih u jednoj nacionalnoj ekonomiji. Otuda je cilj socijalne politike svake zemlje, da stvori, barem, minimum životnog standarda za celo stanovništvo. Znači, pitanje socijalne politike nije samo pitanje o zapošljavanju, jer ono utiče na ljude ne samo kada su na poslu, već i kada su izvan i bez posla.¹⁴ Zapravo, socijalna politika odnosi se na probleme koji tretiraju zarade, osiguranje nezaposlenih, program socijalne pomoći, penzije, zdravstvo, bezbednost na radu, obrazovanje, kao i profesionalnu i geografsku mobilnost radne snage.

3. Svetska ekonomska kriza i srpska privreda i društvo

Iz političke ekonomije je poznata stvar da je ekonomska kriza neminovni pratilac robne (tržišne) privrede. To se praktično i potvrdilo najnovijom svetskom ekonomskom krizom. Kako ne postoji autarhične privrede i kako gotovo sve zemlje sveta učestvuju u društvenoj podeli rada (neka više neka manje), to sve one i učestvuju u stvaranju nacionalnog odnosno društvenog bogatstva. Otuda predviđanja da će svetska ekonomska kriza "zaobići"

---

¹⁴ Miroslav Jovanović, Evropska ekonomska integracija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006, str.627

srpsku privredu i društvo su netačna i neozbiljna. U ostalom, danas "svet postaje globalno selo".

Nema sumnje, ekonomska kriza je pogodila najveći deo čovečanstva i da iz nje neke zemlje će se izvući pre a neke kasnije. Svi su izgledi da će ekonomsku krizu savladati najpre one zemlje koje imaju moćnu privredu, a da će kasnije one koje imaju slabu domaću privredu. Srbija kao zemlja koja ima nizak BDP (bruto domaći proizvod) sigurno će morati da se duži vremenski period bori sa ekonomskom krizom.¹⁵ Razvijene zemlje zapale su u ekonomsku krizu ne zbog toga što im je BDP nizak, već iz razloga što postojećim ekonomskim i socijalnim sistemom, po ko zna koji put nisu u stanju da pronađu put i spreče negativne strane tržišne utakmice, odnosno zbog nemogućnosti suzbijanja cikličnog ponašanja privrede. Što se pak tiče uzroka nastanka krize u Srbiji a što je slučaj i sa ostalim zemljama centralne i istočne Evrope treba ih tražiti na strani nedostatka tržišne utakmice. Da je kriza u Srpskoj privredi i društvu prisutna može se sagledati kroz razne segmente društvenog života. Negativni efekti finansijske krize najpre su se ispoljili kod tržišta kapitala, da bi se potom proširili na gotovo sve grane privrede. Kriza je pogodila kako zaposlene tako nezaposlene. Zbog toga svakodnevno imamo eskalaciju radničkih protesta koji često znaju biti i veoma radikalni, jača jaz između poslodavaca i zaposlenih, porast nezaposlenosti kao i strah od gubitka posla.

Činjenica je da ekonomska kriza pogađa ne samo zaposlene već i druge grupacije. Negativni efekti su veoma izraženi kod životnog standarda penzionera, zatim, kod studenata. Naime, oni koji žele i koji su sposobni da idu dalje, najčešće su suočeni sa skupljom školarinom. Studenti su, naravno, jedna od najugroženijih grupa stanovništva u pogledu finansijskih sredstava u uslovima ekonomske krize. Pored zaposlene, nezaposlene kriza ne mimoilazi poslodavce, kao ni kompanije odnosno preduzeća u svetu i u našoj zemlji. Naime, u uslovima ekonomske krize mnoge firme iz inostranstva odlažu investicionu aktivnost zbog pada prodaje, a što ima za konačan efekat pad profita kao osnovnog motiva privređivanja. Pored toga, mnoge firme ulaze u nove dugove ne samo zbog novih investicija, nego zbog restrukturiranja starih dugova. Kako je u uslovima ekonomske krize cilj preživljavanje pojedinaca i sprečavanje erozije velikih kompanija, to smanjena količina novca utiče na pad kupovne moći građana kao posledica smanjenja zaposlenosti, pada produktivnosti, rasta nelikvidnosti, restriktivne poslovne politike kako

---

¹⁵ Prema procenama Ministarstva finansija vrednost BDP Srbije u 2010 godini biće oko 30 milijardi evra. Ohrabruje činjenica da je BDP Srbije u prvom polivini 2010. godine bio za 1,2% veći nego u istom periodu 2009. godine. Realni rast BDP u drugom kvartalu 2010. godine u odnosu na isti period 2009. godine bio je veći za 2%.

Ljubomir Mitrović, Slavka Mitrović

velikih kompanija iz privatnog tako i javnog sektora, a što sve dovodi do pada prodaje. Sektor stanovništva uglavnom se usredsređuje na kupovinu onog što čini svakodnevne potrebštine.

Navedene okolnosti dovode do porasta nezaposlenosti. Nezaposleni prema Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, jeste lice od 15 godina života do ispunjavanja uslova za penziju, odnosno najkasnije do 65 godina života, sposobno i odmah spremno da radi, koje nije zasnivalo radni odnos ili na drugi način ostvarilo pravo na rad, a koje se vodi na evidenciji nezaposlenih i aktivno traži zaposlenje.

Nezaposlenim, u smislu ovog zakona, ne smatra se redovan učenik, student osnovnih studija do 26 godina, lice kome miruju prava iz radnog odnosa u skladu sa zakonom i lice koje je ispunilo uslov za penziju u skladu sa propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju.¹⁶

Dakle, nezaposlenost kao ekonomski fenomen je situacija u kojoj lice (pojedinaac) želi da radi pri postojećoj tržišnoj plati i koje aktivno traži zaposlenje (radno mesto), ali ne može da ga pronađe.¹⁷ Ona (nezaposlenost) se izražava preko stope nezaposlenosti. Stopa nezaposlenosti predstavlja količnik između broja nezaposlenih i ukupnog broja aktivnog stanovništva određene zemlje, regiona ili sveta. Što se tiče obračuna stope nezaposlenosti ona se u Srbiji može izračunati na dva načina i to: prvi, stopa nezaposlenosti se dobija na osnovu zvaničnih podataka Nacionalne službe za zapošljavanje a drugi za koji se smatra da je pouzdaniji, a koji se dobija na osnovu ankete radne snage – ona je u Srbiji u 2010. godini iznosila oko 16%, odnosno 20%.

Pored nezaposlenosti proces tranzicije i privrednih reformi u Srbiji zajedno sa najnovijom svetskom (globalnom) ekonomskom krizom doveo je do pojave sindroma "strah od gubitka posla". Taj sindrom je bio nepoznanica u dojučerašnjoj srpskoj socijalističkoj privredi, pošto je jednom zauzeto radno mesto bilo garantovana kategorija do penzionisanja. Znači, rizik ostajanja bez posla bio je isključen, što jasno pokazuje da je radnik u samoupravnom preduzeću imao monopol na radno mesto.

Strah od gubitka posla danas je u srpskoj privredi i društvu realnost. Naime, strah od gubitka posla nije samo kod privatnih poslodavaca već postaje sve izraženiji i u javnim preduzećima, s obzirom da je ovaj sektor

---

¹⁶ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Sl. glasnik RS, br. 52/2009, čl. 104.

¹⁷ Broj nezaposlenih ljudi u Srbiji dostigao je svoj istorijski maksimum. Januara 2011. godine Nacionalna služba za zapošljavanje imala je evidentirano oko 730 hiljada nezaposlenih. Nezvanične procene govore da u Srbiji je bez posla više od milion ljudi.

(Ne) zaposlenost i socijalna prava u uslovima
ekonomske krize u Srbiji

godinama bio prenatrpavan novom radnom snagom, ne vodeći pri tome računa o efikasnosti privređivanja ovih preduzeća. Ne želeći da zapostavimo i ovom prilikom posledice koje ekonomska kriza ostavlja na poslodavce, ipak moramo konstatovati da su negativni efekti krize najizraženiji kod zaposlenih. Zaposleni su svesni činjenice da je ekonomska kriza u srpskoj privredi i društvu napravila dodatni обруč koji čini situaciju gotovo bezizlaznom. Naime, rezultati primenjivanog modela privatizacije ne ohrabruju zaposlene da će naći novo radno mesto. Pored toga, pad proizvodnje izazvan ekonomskom krizom dovodi do pada profita u preduzećima a sa time su i manje mogućnosti za ulaganje u novu opremu, stručno usavršavanje zaposlenih, a što sve stvara pritisak na zaposlene da će ostati bez posla.

Ono što posebno gubi optimizam i nadu kako kod zaposlenih tako i nezaposlenih jeste svakako što naša zemlja još nije izašla iz domaće krize, a već je zadesila i svetska (globalna) kriza. Domaća ekonomska kriza prouzrokovana je počev od ekonomskih sankcija, visoke inflacije kao i same visoke nezaposlenosti, a što je uslovalo stalni rast nezaposlenosti i što je dovelo u pitanje obezbeđenje socijalne sigurnosti za one koji to svojim radom nisu u mogućnosti da ostvare. Posebno nesaglediv problem nije samo na polju pada društvenog proizvoda, nego što je izvršena neviđena pljačka od strane "bogatih zemalja". Naime, veštačko osiromašenje naše zemlje putem ekonomskih sankcija izazvalo je "odliv mozgova". Dovoljno je pomenuti, da je samo do kraja 1993. godine iz Srbije otišlo preko 800 naučnika od toga oko 200 doktora nauka. Ovome treba dodati one koji su u međuvremenu otišli iz zemlje, posebno treba istaći veliki broj mladih tek svršenih studenata – stručnjaka za čije je školovanje uloženi ogroman novac kao nada tehnološkog razvoja zemlje (najviše mladih stručnjaka koji su napustili zemlju je završilo studije iz oblasti fizike, matematike, elektrotehnike, hemije i sl.).

Imajući u vidu napred izneto s pravom se nameće pitanje ako iz Srbije odlaze najkvalitetniji stručnjaci, ko će i da li će imati dovoljno stručnih ljudi da Srbiju pokrenu ka ekonomskom razvoju i prosperitetu? Ovo pitanje treba da bude pitanje svih pitanja, jer XXI vek je vek znanja, a naš najproduktivniji kapital odlazi preko granice bez ikakve naknade.

Vlada mora snagom argumenata da uspešno prebrodi posledice ekonomske krize, da vrati poverenje u bolje sutra, jer od kada je svetska ekonomska kriza pokazala svoje pravo stanje, građani Srbije strahuju da će se živeti gore, i da će danas biti kao u "stara dobra vremena", a vreme koje dolazi još teže, s obzirom da se očekuje tendencija pada životnog standarda, porast straha od gubitka posla. U tom kontekstu faktografski podaci upozoravaju da je ukupan broj zaposlenih u Srbiji dostigao istorijski minimum u poslednjih nekoliko decenija. Naime, stopa

zaposlenosti od početka globalne (svetske) ekonomske krize opala za 3,3% odnosno za 200000 lica te da je praktično svaka druga osoba radno sposobna zaposlena, a što pruža veoma sumornu sliku tržišta rada u Srbiji u 2009. godini. Isto tako od početka ekonomske krize došlo je do porasta nezaposlenosti, tako da se na kraju 2009. godine stopa nezaposlenosti popela na 17,4%.¹⁸

Prema podacima Anktete o radnoj snazi iz oktobra 2009. godine u Srbiji je bilo zaposleno oko 2450000 lica, dok stopa zaposlenosti 50%. Stopa zaposlenosti opala je za oko 0,8% između aprila i oktobra 2009. godine. Imajući u vidu da je cilj srpske privrede i društva ulazak u Evropsku uniju to da bi dostigli sadašnju stopu zaposlenosti u njoj (EU) bilo bi potrebno da nivo zaposlenosti u Srbiji poraste za oko 800000 lica, što će biti gotovo nemoguće ostvariti tokom ove decenije.¹⁹

Već je istaknuto, da ekonomska kriza pogađa kako zaposlene, nezaposlene tako i same poslodavce. Naime, smanjena ekonomska aktivnost stvara strah za budućnost preduzeća, ali i mogućih dodatnih nameta koje država može da uvede kao rezultat deficita u budžetu. Faktografski podaci ukazuju da je BDP u drugom kvartalu u 2009. godini manji za 4,1% nego u isti period u 2008. godini. Osetan pad je zabeležen u prerađivačkoj industriji (20%), građevinarstvu (16,1%), ugostiteljstvu (11,8%), vađenje rude i kamena (9%), trgovina (8%). Tendencija pada takođe je prisutna kako kod izvoza tako i kod uvoza. Pad izvoza se objašnjava kao posledica pada cena primarnih proizvoda na svetskom tržištu. A zna se da se Srbija uglavnom pojavljuje sa izvozom primarnih proizvoda. Podaci pokazuju da je saldo tekućeg računa platnog bilansa Srbije (u % BDP) u padu sa -7,0% u 2009. na -7,9% u 2010. godini, a očekuje se da će on u 2011. biti -8,9% a u 2012. godini -8,8%.

Dosadašnje izlaganje nas navodi na konstataciju da su negativni efekti uticaja globalne ekonomske krize na srpsku privredu i društvo veliki. Međutim, to ne znači da su svi nagomilani problemi u srpskoj privredi i društvu produkt globalne ekonomske krize. Naime, razloge lošeg stanja treba tražiti počev od lošeg modela privatizacije, zatim, nepostojanja socijalnog dijaloga, nedovoljna organizovanost (spremnost) sindikata da

---

¹⁸ Treba istaći da je prema Anketi o radnoj snazi najveći broj zaposlenih lica prema obliku svojine zaposlen kod preduzeća u privatnoj svojini i to 71%, zatim, u državnoj svojini 24,4%, društvenoj svojini 2,9% i u ostale oblike svojine 1,7%. Izvor: Statistički godišnjak Srbije, Beograd, 2009, str. 100.

¹⁹ Jedan od vodećih stručnjaka za tržište rada prof. Mihail Arandarenko ističe da će biti potrebno i više od jedne decenije da Srbija dostigne zaposlenost kakva je u Evropi i pod uslovom da ima visoku stopu privrednog rasta koja bi doprinela porastu zaposlenosti.

brane interese radnika, nagomilani problemi u državnoj upravi i slično. Ipak, mnogi poslodavci danas pod plaštom globalne ekonomske krize žele da prikriju svoje loše poslovne rezultate. Oni smatraju da je loše poslovanje njihovih kompanija rezultat viška zaposlenih, pa otuda oni rešenje vide u otpuštanju radnika i to često bez poštovanja ugovora o radu, nezakonito davanje otkaza i to neretko bez ikakvog obrazloženja, otkaz se često zasniva na bahato ponašanje uz obraćanje radniku od sutra ne dolazi na posao. Isto tako, radnici njihovo loše stanje vide kao posledica i globalne ekonomske krize. Iza naizgled legitimnih radničkih zahteva krije se želja za poništaj ili sprečavanje privatizacije i vraćanje pod okrilje države i starog načina rada.

U uslovima globalne ekonomske krize u veoma teškom položaju su kategorija "zaposleni na crno". Zbog loših uslova rada ova kategorija zaposlenih ima ne samo mnogo prava koja imaju zakonski zaposleni, već spadaju u najrizičniju grupu, što se tiče povrede na radu, s obzirom da obavljaju sezonske poslove, zatim, ne poznaju dovoljno tehnologiju rada, jer nisu ni stručno kvalifikovani za poslove koje rade, na kraju, sredstva za zaštitu na radu gotovo da ne dobijaju, tako da je kod ove kategorije zaposlenih najveći rizik od povrede na radu. Treba istaći da, u Srbiji prema nekim procenama rad na crno obavlja preko pola miliona radnika.

Ovako veliki broj zaposlenih na crno rezultat je nemogućnosti da se oni koji traže posao legalno odnosno zakonski zaposle, zatim, niske zarade iz redovnog radnog odnosa. Takođe i poslodavci su zainteresovani za ovaj vid zaposlenih, sobzirom da izbegavaju poreze i doprinose koje bi trebalo da plate državi. Do porasta ovog vida zaposlenosti dolazi i otuda što su simbolične kazne za one koji upošljavaju ovu kategoriju zaposlenih.

4. Mere socijalne sigurnosti

Ekonomska kriza kao ekonomski fenomen nije nepoznanica u tržišnoj privredi. Naime, tamo gde ima tržišne privrede tamo je i moguća ekonomska kriza. Međutim, kao što u prirodi nije moguće sa preciznošću utvrditi elementarne nepogode, tako ni u privredi i društvu nije moguće sa pouzdanošću znati kada će se ekonomska kriza pojaviti i kako će njeno razorno dejstvo biti. Isto tako, kao što nije moguće suzbiti negativno dejstvo prirodnih nepogoda, tako je gotovo nemoguće sprečiti sve njene negativne posledice. Imajući u vidu da je u ekonomiji povezano sve sa svačim, s tim što su interakcije među pojedinim elementima negde veće negde manje, to rešavanje negativnih posledica ekonomske krize nije moguće na nivou jedne nacionalne ekonomije, jer ni jedna ekonomija nije samostalna, tako da borba protiv ekonomske krize mora biti rezultat zajedničke i sinhronizovane akcije.

Svedoci smo da se poslednja ekonomska kriza (2008) pojavila u vremenu kada je odmakao proces globalizacije. To jasno ukazuje da je svestka ekonomska kriza produkt globalizacije.²⁰ Otuda izlask iz globalne svetske ekonomske krize treba biti globalnog karaktera. Naravno ovo ne treba shvatiti kao proces koji treba posmatrati i pri tome ništa ne preduzimati na nivou nacionalne privrede i društva. Na rešavanje ovog krucijalnog problema najznačajniju ulogu imaju sindikati, poslodavci i naravno država odnosno njen predstavnik – Vlada Republike Srbije. Vlada treba biti usredsređena na socijalna pitanja i to pre svega, na redovno regulisanje obaveza poslodavaca prema zaposlenima, kako u oblasti redovnih isplata zarada, tako i u domenu za penzijsko i zdravstveno osiguranje. Dati problem je veoma izražen kod nekih privatnih preduzeća. U situaciji kada u Srbiji postoji budžetski deficit i stroga ograničenja javnog zaduživanja (o čemu su u ovom radu navedeni faktografski podaci), a koja je i posledica nepredviđene ekonomske krize, potrebno je bilo da postojeći sistem socijalne sigurnosti države nadograditi. U tom smislu Vlada Republike Srbije je usvojila "Plan socijalne sigurnosti"²¹ kako bi se rešili ključni problemi sa kojima su suočeni zaposleni danas u Srbiji. Među najznačajnijim merama koje ovaj plan sadrži su: uplate doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje, uplate doprinosa za zdravstveno osiguranje zaposlenima kojima to pravo nije obezbeđeno od strane poslodavaca; isplata jednokratne pomoći za najugroženije zaposlene; prekvalifikacija zaposlenih.

a) Uplata doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje

Imajući u vidu da za veliki broj zaposlenih u Srbiji za period od 01. januara 2004. do 30. juna 2009. godine nisu uplaćivani doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje, Vlada Srbije je usvojila 27. avgusta 2009. godine "Plan socijalne sigurnosti" kojim se obavezala da će uplatiti doprinose za penzijsko – invalidsko i zdravstveno osiguranje radnicima državnih i privatnih preduzeća, a sa time i povezati radni staž za isti period.

Vlada je omogućila povezivanje staža za isti period za preduzeća koja imaju više od 50% državnog vlasništva i za preduzeća koja čekaju privatizaciju. Što se tiče privatizovanih preduzeća, država im je omogućila takođe da povežu radni staž svojim radnicima, tako što bi oni izmirili svoje obaveze, a oni bi otplaćivali kao kredit narednih godina. Odmah da kažemo da za ovaj model nije bilo mnogo interesovanja.

---

²⁰ Vidi: Simonović M. I Arandelović Z., Uticaj svetske krize na stanje pojedinih regiona, Ekonomski fakultet, Ekonomske teme, Niš, 2009, str.127-134.

²¹ Vidi: Plan socijalne sigurnosti, Vlada Republike Srbije, 2009.

(Ne) zaposlenost i socijalna prava u uslovima
ekonomske krize u Srbiji

Država je omogućila da se poveže staž za period od 2004 do 2009 godine za 98000 radnika a što je koštalo 25 milijardi dinara. Takođe je doneta odluka da se poveže staž i za 2010. godinu, a koliko će koštati u ovom trenutku se može samo nagađati. Ovim je omogućeno da se penzionise veliki broj radnika, čime će se povećati veliki broj penzionera. To će dodatno izbršiti pritisak na državni budžet. Dakle, nevolje se ovim ne završavaju već samo premeštaju na penzioni fond. Time će se povećati korisnici novca iz budžeta, tako da se očekuje, da će u sledećoj godini stići naplata kredita zajedno sa kamatom u iznosu od 1 milijardu evra.

b) Uplata doprinosa za zdravstveno osiguranje zaposlenima kojima to nije
obezbeđeno od strane poslodavca

Među većim problemima velikog broja zaposlenih u Srbiji je bila nemogućnost korišćenja prava iz zdravstvenog osiguranja. S obzirom da poslodavci nisu uplaćivali doprinose za obaveze za osiguranje u 2009. godini, Vlada je omogućila rešavanje ovog problema uplatom zdravstvenog osiguranja za sve zaposlene kojima to nije učinio poslodavac, čime je omogućila overu zdravstvenih knjižica (za zaposlene i članove porodica) za 2009. godinu. Kako je ovo bila obaveza poslodavca, to država namiriće svoja potraživanja od poslodavaca kao kod uplate doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje. U cilju rešavanja ovog problema na duži rok, Vlada je donela odluku o kontroli poslodavaca tako da u buduće poslodavci će morati da najpre uplate doprinose za zdravstveno osiguranje, a potom da isplaćuju zarade.

v) Isplata jednokratne pomoći za najugroženije zaposlene

Dražava je u Planu za socijalnu sigurnost predvidela da se isplati jednokratna pomoć u iznosu od 5.000,00 dinara. Jednokratnu pomoć imaće radnici u preduzećima gde mesecima nisu isplaćivane zarade. Ovo pravo moći će da ostvare zaposleni koji nije primio tri i više zarade, pod uslovom da je on jedini član domaćinstva u radom odnosu, ili ako oba bračna druga rade u istom preduzeću koje ne isplaćuje plate, ili samohranim roditeljima maloletnog roditelja, ili onima sa više dece i neredovnim primanjima.

Treba istaći da jednokratnu pomoć ne bi predstavljala isplatu zarade zaposlenom, odnosno dela ili celokupne obaveze poslodavca po tom osnovu. Ovim bi zaposleni nastavio da potražuje celokupan iznos neisplaćene zarade sa pripadajućom kamatom.

Dražava je jednokratnu pomoć isplatila zaposlenim u javnom sektoru 15.01.2010.godine. Pomoć je isplaćena zaposlenima čija je neto plata manja od 50.000,00 dinara a novac je obezbeđen iz budžeta Ministarstva

Ljubomir Mitrović, Slavka Mitrović

rada i socijalne politike Srbije. Treba istaći da isplata jednokratne pomoći nije se odnosila na javna preduzeća.

g) Odloženo plaćanje električne energije za najugroženije zaposlene

Činjenica je da mnoga preduzeća nisu mesecima isplatila zarade zaposlenim, tako da se zaposleni suočavaju sa podmirenjem egzistencionalnih potreba. Među ključnim problemima je nemogućnost plaćanja električne energije. Istina je, da je Elektroprivreda Srbije preduzela niz mera kako bi izašla u susret socijalno najugroženijim kategorijama domaćinstva, i time bi se olakšalo plaćanje električne energije. Treba istaći, da je ovim merama obuhvaćeno preko 300000 ljudi.

Imajući u vidu težak položaj zaposlenih Vlada je postigla sporazum sa Elektroprivredom Srbije da se najugroženijim radnicima odloži isplata duga, odnosno da se otpiše deo duga i to zaposlenima koji nisu primali zarade više od tri meseca, a čija su primanja po članu domaćinstva manja od 50% minimalne zarade.

d) Prekvalifikacija zaposlenih

Prelaskom srpske privrede na tržišni koncept privređivanja otvorila su se niz pitanja koja se tiču ekonomske i socijalne sfere. Ova pitanja su predmet interesovanja i sada u uslovima globalne ekonomske krize. Kao zajednički problem za čitav vremenski period je problem nezaposlenosti. Ostvarivanje prava nezaposlenih u periodu tranzicije regulisano je ne samo na davanju sredstava za prevazilaženje datog stanja već na pomoći da ta lica putem prekvalifikacija reše svoje probleme koji su proistekli usled tehničkih ekonomskih i organizacionih problema.²² Krug lica koja su obuhvaćena ovim oblikom osiguranja, zatim visna davanja kao i dužina isplate datih naknada, regulisano je Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava nezaposlenih lica.²³

Izbijanjem globalne ekonomske krize Vlada Republike Srbije je donela Plan socijalne sigurnosti gde kao najznačajniju meru predviđa prekvalifikaciju nezaposlenih. Vlada je sinhronizovano sa Nacionalnom službom za zapošljavanje i Ministarstvom prosvete pripremila plan aktivnosti na sprovođenju programa prekvalifikacije i obuke nezaposlenih.

---

²² Vidi: Ljubomir Mitrović, Socijalno – ekonomski aspekti nezaposlenosti u SRJ, Naučni skup: Uzroci i posledice socijalne diferencijacije u našem društvu danas, Pravni fakultet Priština, Priština, 1997, str.209-223.

²³ Sl. glasnik RS br. 6/93

(Ne) zaposlenost i socijalna prava u uslovima
ekonomske krize u Srbiji

Treba istaći da je Nacionalna služba za zapošljavanje organizovala širom Srbije preko 100 vrsta prekvalifikacije. Za program obuke i dodatno obrazovanje izdvojeno je oko 950 miliona dinara. Ova mera je veoma značajna za dolazak stranih investitora sa visokim tehnologijama, a zaštita je potrebna blagovremena prekvalifikacija. Pored toga, ova mera daje efekte na duži rok, jer na direktan način sanira posledice nepodudaranja ponude i tražnje radne snage u Srbiji, odnosno smanjenje disproporcije obrazovnog sistema sa potrebama na tržištu rada. Nacionalna služba za zapošljavanje i Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja projektom prognoza na tržištu rada nameravaju da pruže pomoć obrazovanju. Naime, školski sistem će imati podrške o zanimanjima koja se na tržištu rada traže, ali i prognoze koje se odnose na sistemsko praćenje potreba poslodavaca u naredne dve, pet ili deset godina.

ZAKLJUČAK

Nezaposlenost predstavlja jedan od najvećih problema savremenog društva. Prelaz na tržišni koncept privređivanja i afirmacija tržišta rada, doprineli su povećanje nezaposlenosti i u Srbiji, koja je inače bila vrlo visoka. Problem nezaposlenosti postaje teži sa izbijanjem globalne ekonomske krize. Naime, sa pojavom globalne ekonomske krize, Srbija je dostigla istorijski maksimum nezaposlenosti, s obzirom da je Nacionalna služba za zapošljavanje evidentirala preko 700.000 nezaposlenih lica.

Otklanjanje ili bar ublažavanje ekonomske krize kod nas doprinelo bi i smanjenju nezaposlenosti. Smanjenjem nezaposlenosti došlo bi do intenziviranja investicija, otvaranje novih preduzeća, kao i vođenje adekvatnije socijalne politike u oblasti zapošljavanja.

Na kraju, autori zaključuju, da ukoliko potraje duže stanje u kome se srpska privreda danas nalazi, a to je usporen rast bruto domaćeg proizvoda, koji se prenosi na usporavanje rasta zaposlenosti, kapitala odnosno investicija i povećanja trgovinskog deficita, to će dovesti u pitanje makroekonomsku stabilnost u godinama koje dolaze.

U tom kontekstu autori takođe zaključuju, da su socijalna prava i položaj zaposlenih veoma pouzdan pokazatelj stanja ekonomije u jednoj nacionalnoj privredi. Uostalom, iskustvo nas uči da je svaki napredak u ekonomiji, u većoj ili manjoj meri nosio sa sobom boljitak koji se osetio i u socijalnoj sferi.

REFERENCE:

Ljubomir Mitrović, Slavka Mitrović

1. Paul Samuelson, Ekonomija, Savremena administracija, Beograd, 1969.
2. Lester C. Thurow, Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije, Centar za kulturnu delatnost, Zagreb, 1987.
3. Miroљub Labus, Osnovi ekonomije, Pravni fakultet, Beograd, 2006.
4. Predrag Jovanović, Uloga države u savremenoj privredi, Ekonomski institut, Beograd, 1992.
5. Jozef Šumpeter, Kapitalizam, socijalizam i demokratija, Kultura, Beograd, 1960.
6. Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, Sl. Glasnik RS, br.52/2009.
7. Nacionalna služba za zapošljavanje Srbije, 2011.
8. Statistički godišnjak Srbije, Beograd, 2009.
9. Plan socijalne sigurnosti, Vlada Republike Srbije, 2009.
10. Istraživanje "Strategic marketinga", Ekonomska kriza i položaj radnika u Srbiji, Mreža za političku odgovornost, 2009.
11. Branko Lubarda, Socijalna prava i ekonomska kriza, Pravni život br. 12.tom IV, 2009.
12. Amartya Sen: Resources, Values and Development, Basil Blackwell, Oxford, 1984.
13. Miroslav Jovanović, Evropska ekonomska integracija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006.
14. Simonović M. i Arandelović Z., Uticaj svetske krize na stanje pojedinih regiona, Ekonomski fakultet, Ekonomske teme, Niš, 2009.
15. Ljubomir Mitrović, Socijalno – ekonomski aspekti nezaposlenosti u SRJ, Naučni skup: Uzroci i posledice socijalne diferencijacije u našem društvu danas, Pravni fakultet Priština, Priština, 1997.

(UN)EMPLOYMENT AND SOCIAL RIGHTS IN ECONOMIC CRISIS IN SERBIA

Abstract: Unemployment is one of the biggest problems of modern society. Transition to the market economy and affirmation of labour market contributed to the higher level of unemployment in Serbia which was already high enough. Unemployment problem became more obvious with global economy crisis. Namely, global economy crisis affected unemployment rate in Serbia so seriously that it reached a historical maximum of about 5 billion unemployed. Elimination or reduction of the economy crisis would certainly reduce the level of unemployment. Its reduction would be followed by intensified investments, opening of new enterprises which would lead to the more adequate social policy in the area of unemployment. Finally, the author's conclusion is that in a prolonged period of such economy state there is a threat of slower increase of gross home products and employment, capita! i.e. investments as well as an increase in trade deficit, which would affect macroeconomy stability in coming years.

keywords: labour market, wages, (un)employment, global economy crisis, social rights, gross home product, trade union, employer, state (government), enterprises, social security measures, national employment service.